

- 13 Требник Митрополита Петра Могили: [У 2-х т.]. – Репринт. вид. – К.: Ін форм.-вид. центр Укр. Правосл. Церкви, 1996. – Т.1. – С. 851.
- 14 Огієнко І.І. Історія українського друкарства / Упор., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Либідь, 1994. – С. 300.
- 15 Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу / Іван Огієнко. – Вінніпег : Волинь, 1981. – С. 214-215.
- 16 Там само. – С. 323.
- 17 Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – Вінніпег: Накладом Видавничої Комісії при Товаристві «Волинь», 1981. – С. 27.
- 18 Іван Огієнко (митрополит Іларіон). Рятуння України / Упоряд., авт. передм. і комент. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і гаука, 2006. – С. 434-435.
- 19 Митрополит Іларіон. Таїнство Хрещення Православної Церкви. Богословсько-історична студія. – Вінніпег: Укр. Наук. Прав. Богос-не Тов-во, 1956. – С. 3.

Summary

Irina Petrenko

Highlighting of the history of marriage and family relations of Orthodox laity on pages of the advanced studies of Ivan Ohienko

Speech goes in the article about such important sphere of human life, as marriage-domestic relations in the Ukrainian orthodox family on pages of the advanced studies of Ivan Ogiienka (Metropolitan Ilariona). Scientist the special attention was turned by status of woman in the Ukrainian family. Ivan Ogiienko did not go round attention and such fact, that Church, declaring marriage one of church mysteries, conducted the protracted fight against the traditional pictures of him, which was based on an ordinary right for slaves.

Keywords: Ivan Ogiienko, Orthodox Church, marriage, family, wedding ceremony, tradition.

**Наталя Белікова,
Олександр Беліков**

Археолог-аматор отець Василь Спесивцев

Характеризується наукова діяльність археолога-аматора, священника, настоятеля храму Архангела Михайла с. Райгородок Ізюмського повіту Харківської губернії Василя Феоктистовича Спесивцева.

Ключові слова: священник, археологія, археологічний з'їзд, Ізюмський повіт

XIX століття ознаменоване початком археологічного вивчення Донецького краю. Значний внесок у становлення донецької археології був зроблений священником, настоятелем храму Архангела Михайла в селі Райгородок Ізюмського повіту Харківської губернії Василем Феоктистовичем Спесивцевим. Довгий час це ім'я було віддане забуттю, і хоча в останні десятиліття з'явилася низка

В. Ф. Спесивцев

(джерело: Редін Е. Памяти отца Василия Спесивцева / Е. Редін // Труды Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе / Под ред. Е. К. Редина. – Х., 1905. – С. 605–611. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://books.google.com/books?id=YaQWAAAAYAAJ>).

регіональних публікацій, присвячених йому¹, у широких наукових та суспільних колах не вистачає інформації щодо життя й діяльності цієї неординарної людини. Професор Харківського університету Є. К. Редін на початку минулого століття так писав про Спесивцева: «Василь Спесивцев належав до числа надзвичайно енергійних, освічених діячів, що працюють у глухих куточках нашої батьківщини – в ім'я любові до культури, до поширення всього світлого й гарного в тім середовищі, у яким доводиться їм діяти. Такі діячі не замикаються в обмеженій сфері своїх спеціальних обов'язків і намагаються бути корисними в тій області, що виходить із кола цих обов'язків і на яку вони натрапляють із властивою їм допитливістю, любов'ю до науки, культури»².

Виходячи зі сказаного вище, метою даної статті визначена характеристика дослідницької діяльності священника, настоятеля храму Архангела Михайла в селі Райгородок Ізюмського повіту Харківської губернії Василя Феоктистовича Спесивцева і його внеску в становлення археології Подонцов'я.

Василь Спесивцев народився в 1862 р. (1861?) у родині диякона Феоктиста Спесивцева, у слободі Петропавлівка Старобільського повіту Харківської губернії (зараз с. Петропавлівка Амвросієвського району Донецької області). У 1877 р. він поступив на навчання до Харківської Духовної семінарії. Бібліотека семінарії налічувала 8963 томи богословських, наукових і художніх книг³, що створювало можливість різнобічного інтелектуального розвитку майбутніх

священнослужителів. У 1883 р. Василь Спесивцев завершив шестирічний курс семінарії зі свідченням другого розряду. У лютому 1884 р. він був рукопокладений у сан священника⁴ і спочатку направлений настоятелем Всіхвятської церкви села Мала Чернеччина Сумського повіту, а потім за поданням від 9 квітня 1885 р. переведений настоятелем у Свято-Архангело-Михайлівську церкву села Райгородок Ізюмського повіту Харківської губернії⁵.

Отримавши парафію, молодий священник ініціює будівництво тут нового храму (старий, дерев'яний, що був побудований наприкінці 40-х років XVIII ст., перебував у поганому стані). Завдяки ентузіазму й активності отця Василя були досить швидко зібрані необхідні кошти й з благословення єпископа Амбросія навесні 1886 р. почалося будівництво. До кінця 1887 р. силами священника й парафіян у селі на березі ріки Торець був зведений новий храм Архангела Михайла.

Біля церкви було влаштовано школу, у якій отець Василь протягом кількох років працював законовчителем⁶. Крім викладання обов'язкових дисциплін, він провадив заняття з практичного красзнавства, екскурсії околицями села, у ході яких збиралися предмети народного побуту й перші археологічні знахідки.

За допомогою Харківського Товариства грамотності Василь Феоктистович створив при школі народну бібліотеку, для якої навіть шафи були зроблені за його рахунок і книги він видавав сам одноосібно, без помічників, і обов'язково розпитував про враження від прочитаного⁷. У 1897 р. школа вже являла собою окремих кам'яний будинок, критий залізом, що складався із чотирьох кімнат (дві – для родини диякона-вчителя та дві – для занять). Оскільки лікаря в селі не було, отцю Василю доводилося самому, керуючись довідником, виготовляти ліки й лікувати хворих селян. Сліпих свого села він навчив читати новітнім методом – з використанням шрифту Брайля. Коли у зв'язку з російсько-японською війною, що почалася, було створено церковно-парафіяльне товариство для опіки над солдатами, що прийшли з війни, отець Василь навчав поранених грамоті⁸.

Особливий інтерес Василя Феоктистовича викликало культурне минуле рідного краю, яке було представлене різноманітним археологічним матеріалом (зазначимо: на кінець XIX ст. ще практично не дослідженим). Отець Василь став збирати його (під час прогулянок з дітьми, поїздок по парафії, і просто приймаючи від селян знайдене при заорюванні полів, здійсненні інших господарських робіт), складати перші колекції, аналізувати знахідки й порівнювати з наявними аналогами. Таким чином, почалася його наукова праця, результати якої він представляв у Харківському історико-філологічному товаристві, членом якого став в 1892 р.⁹

Досить показовим у плані формування наукових інтересів В. Спесивцева й обставин його практичної діяльності є його лист від 8 травня 1892 р. до отця Миколи Лашенка, протоієрея харківської Троїцької церкви, автора праці із церковної історії «Матеріали до 100-ліття Харківської єпархії»: «Приношу Вашому Високопреподобію щирoserдечну подяку за співчуття й чуйність до питань археології, що цікавлять мене, і давньої історії рідного краю. Постараюся виправдати Ваші побажання про подальші успіхи. Прошу передати І.-Ф. товариству, що всі знайдені мною речі й монети я жертвую для Археологічного музею при університеті й роблю це з великим задоволенням, тим більше, що в матеріальному відношенні знахідки для мене нічого не коштують – зібрав їх винятково я сам у декількох екскурсіях. Цілком усвідомлюю, що коштовні для історії Харківської губернії (і взагалі Росії) речі не можуть залишатися в приватних руках, де зі ста випадків у дев'яноста неодмінно загубляться... У цей час знайдені мною особисто й за допомогою сільських хлопчиків ще 35 монет, подібних відісланим, тобто золотоординського походження (але, здається, не всі) – з них 3 срібні: до листопада або грудня я їх надішлю теж у дарунок Музею. Очікую ще знахідок, тому що райгородські селяни цієї осені зорють місце древніх поселень під жито й дуже можливо що-небудь виявиться. До січня або лютого я приготую й більш докладний опис цікавих в історичному сенсі околиць Райгородка, та й малюнки їх. У своїй записці до професора Д. І. Багалія я мало... торкнувся топографії й різних ознак осілости давніх поселень... Не були поміщені мною й місцеві народні перекази – про минуле Райгородка, тому що в записці мене властиво цікавили знахідки: до якого століття їх віднести, тому з нетерпінням очікую прочитати передмову (до моєї записки) проф. Д. І. Багалія... Завжди Вам вдячний священник В. Спесивцев»¹⁰.

Про захопленість отця Василя археологією свідчить і досить курйозний випадок, описаний відомим російським археологом В. О. Городцовим: «одного разу, супроводжуючи небіжчика на цвинтар, отець Василь помітив у стіні виритої ями бік давньої посудини. Негайно ж була зроблена перерва похоронної церемонії. Отець Василь спустився в яму, обстежив ґрунт, витяг з нього дві посудини давнього типу, з'ясував, що нова могильна яма пройшла через залишки давнього поховання, й тільки після цього закінчив поховання новопреставленого»¹¹.

Наукову увагу викликала доповідь Василя Спесивцева «Випадкові археологічні знахідки», зроблена у Харківському товаристві у 1894 р. (була опублікована в VI томі «Збірника Харківського історико-філологічного товариства»¹² у цьому ж році, з доповненнями, що були оприлюднені в «Звіті імператорської археологічної комісії за 1898 рік» (1901 р.)¹³. У доповіді мовилося про знахідки,

що були зроблені Спесивцевим в 1891–1893 рр. Повідомивши про знайдені поблизу від Райгородка навесні 1891 р. срібні й мідні монети, бронзову курильницю й «дрібні предмети якогось давнього народу», автор перейшов до опису трьох виявлених ним центрів перебування давніх людей. Перший Спесивцев визначає як городище; воно перебуває в трьох верстах на північний захід від Райгородка. Явних слідів укріплень – ровів, насипів – автор тут не відзначає, тому що все засипано хитким піском, що місцями утворює величезні пагорби. Весь простір городища високо піднятий над місцевістю й охоплює біля квадратної версти. На звільненій від піску поверхні археологом були знайдені масивні черепки, осколки кременя й цегли, крейди й сірого піщанику, кремнієві вістря, бугри глиняного сміття, змішаного з очеретом, що нагадують попелища старих жителів. Біля останніх фіксуються знахідки чавунних черепків, іржавих цвяхів, осколки намиста й дрібних костей. Крім того, була знайдена монета Катерини II 1768 р. З тієї обставини, що на території городища зустрічаються й кремнієві вістря, і стародавні черепки, й монети післяпетровського часу, автор робить висновок, що городище заселялося в різні часи різними народами, включаючи й козаків Ізюмського полку (за розповідями старожилів, у центрі городища був глибокий кам'яний лъох, що служив порохом складом в укріпленні Донець-Захаржевського)¹⁴.

Наступне давнє поселення, виявлене Спесивцевим, було розташоване до півдня, у двох верстах від Райгородка, біля вітряного млина. Захищене Торцем, що круто звивається, болотами й озерами, це місце, на думку археолога, було безпечним для його жителів. На відміну від першого городища, всі будівлі тут зроблені з обпаленої цегли. Траплялася також коса, стислої форми цегла, яку вживають для кладки склепінь. Лицьовий її бік був покритий добре збереженою емаллю (поливою) – бірюзового (блакитного), білого і рожевого кольорів. У більш пізніх своїх працях¹⁵ Спесивцев уточнює, що ці цегельні будівлі, що збереглися у вигляді цілих пагорбів з будівельного сміття (наприклад, біля Сорочина хутора), можливо, являли собою «могильні мавзолеї» з кахельними верхівками – куполами або були залишками культового будинку – мечеті або церкви. Зауважимо, що сучасні археологи ідентифікують подібні знахідки як декоративну цеглу мадjarського виробництва, що звичайно використовувалася в декорі суспільних споруд, у тому числі й культових¹⁶.

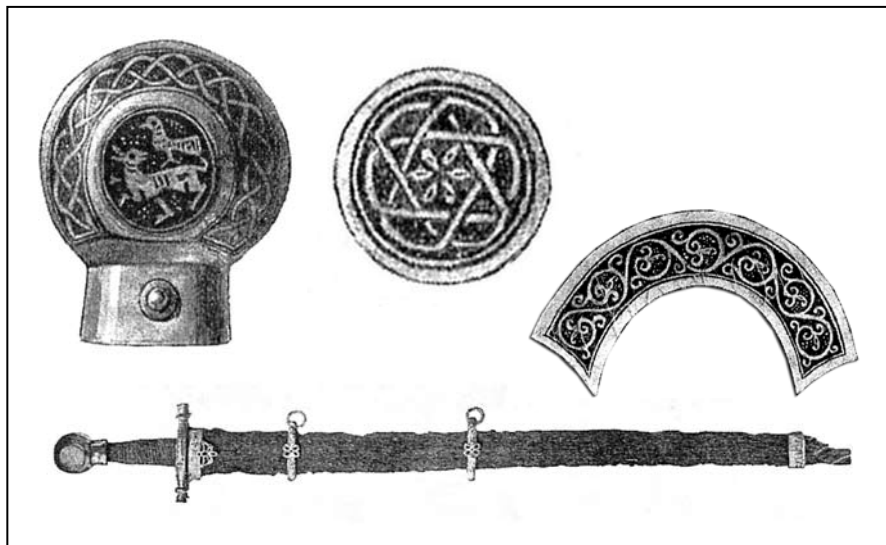
Крім того, саме тут Спесивцевим були виявлені кремнієві осколки різної форми, у т. ч. загострені, що нагадують ножі, наконечники стріл або цвяхи; товсті черепки від домашнього посуду грубої ручної роботи, сірого, жовтуватого, чорного і яскраво червоного кольорів. Знайдене вухо від глечика червоного кольору було прикрашене різними, зробленими нігтем, візерунками. Зустрічалися й залишки більш витонченого, покритого бірюзовою емаллю посуду.

Із залізних предметів трапляються цвяхи різної форми (круглі, тригранні, чотиригранні), ножі, пряжки, кільця, з мідних – цвяхи, пластинки, гудзики й бубонець від вуздечки.

Були також знайдені мідні й срібні монети, неправильної круглої форми, розміром з 10-копійчану монету. На мідних монетах найчастіше був зображений птах з розпростертими крилами, іноді тварина, що нагадує оленя, іноді просто – гілка, на звороті монети – ґратчастий візерунок. На срібних – тільки написи, що належать, на думку Спесивцева, різним племенам¹⁷. Поставивши питання, якому народу належали ці монети й речі, автор, посилаючись на історичну хронологію Харківської губернії Щелкова, згідно з якою в 1320 р. ханський баскак Ахмат оселив татар на кордоні Курської й Харківської губерній, припустив, що можливо ним знайдені залишки цих татарських жител. У «Звіті імператорської археологічної комісії за 1898 рік» було підтверджено, що знайдені Спесивцевим монети є золотоординськими й датуються XIV ст. Зазначимо, що всі знахідки були передані отцем Василем до музею Імператорського Харківського університету й до Імператорської Археологічної комісії. Крім згаданих вище знахідок, тут саме Спесивцевим були виявлені бляшки (одна – із зображенням бика), гудзики, наконечник бронзової булави з восьмигранником, і два шийних хрести. Часто зустрічалися уламки точильних каменів і кам'яні ручні жернови.

Третім місцем, що привернуло увагу В.Спесивцева, була піщана рівнина на схід від городища до яру Балка, неподалік від села. Тут були виявлені скам'янілі останки дерева й кістки тварин, а також кремнієві знаряддя праці. Серед останніх – плоскі тригранні й многогранні шкребки, ножі-шила, наконечники копій і стріл різноманітної форми (у вигляді подовженого трикутника, списоподібної форми, з виїмкою в підставі, зручної, на думку автора, як для вкладання древка, так і для гальмування стріли в рані тварини).

Із предметів домашнього побуту виявлені глиняні намистини і залишки слабо обпаленої кераміки із чорної глини. Посудина, знайдена Спесивцевим – маленька, низька, грубої роботи, без усяких прикрас. Знайдені ж фрагменти кераміки покриті орнаментами: паралельні лінії, опуклі рубчики з видавленими по них правильними рядами неглибокими ямочками, відбитки палички із зарубками, що робили під косим кутом. Неподалік, на заболочених ділянках, навесні розмивних Дінцем, В. Спесивцевим були знайдені шкребки, ножі, кремінні кулі, списи різної форми, частина чорного кам'яного молотка. Над озером Маяцьким, що колись було руслом Дінця, у глинистому наносі була виявлена сокирка мигдалеподібної форми, сильно звужена з одного боку. Як зауважив отець Василь, аналогічні знахідки були зроблені у Франції при селі Шеллі на березі ріки Марни разом з останками мамонта¹⁸.

Залізний меч зі знахідок 1898 р. та його елементи (джерело: *Отчет Императорской археологической комиссии за 1898 год.* – СПб, 1901. – С. 85–87 [Электронный ресурс]. Режим доступу http://www.library.chersonesos.org/showtome.php?tome_code=271§ion_code=3).

Навесні 1898 р. визначенням консисторії отець Василь Спесивцев був призначений цензором проповідей і помічником благочинного другого Ізюмського округу. Виконання цих обов'язків значно розширює територію щодо досліджень старожитностей краю¹⁹. Вивчаючи територію від Слов'янська до слободи Ямпіль (це близько 32 км), на підставі подібності виявлених тут артефактів, Спесивцев робить висновок, що тут проживав один народ.

Дуже цікаву знахідку зробив В. Спесивцев у цьому ж, 1898 р.: після повені Дінця, в старому руслі ріки ним був виявлений залізний меч зі срібним ефесом й оповитою срібними нитками рукояткою. На рукоятку була насаджена срібна, прикрашена чорною голівка із зображенням з однієї сторони зайця, що біжить, і птаха посередині диска, прикрашеного плетінкою, а з іншого боку – т. зв. печаткою Соломона, оточеною орнаментом. Піхви меча були шкіряними й зотліли, але від них збереглися срібні пластинки, що їх оперізували. Перша, розташована відразу під ефесом, прикрашена арабським написом, що містить ім'я якогось еміра Гарс-ад-діна (можливо, Гийас ад-Дін – лакаб, що нерідко зустрічався в джучидських ханів), дві інші з перевитою плетінкою посередині, зображенням птаха в рамці й пересувними кільцями, через які просикувався перев'яз. Остання пластинка містила напис із побажаннями власникові меча слави, щастя й панування²⁰.

Дуже перспективними («за багатством стародавностей») здалися В. Спесивцеву пагорби біля хуторів Зливки й Хайлівський при Чернецького озера (зараз с. Ільчівка Краснолиманського району Донецької області), де ним були виявлені кремнієві, бронзові, залізні знаряддя праці, кераміка, залишки поховань (зазначимо, що археологічні дослідження тут тривають і зараз). Повідомлення Спесивцева зацікавили відомого російського археолога В. О. Городцова (до речі, також сина священнослужителя), що з весни до осені 1901 р. у рамках підготовки до XII Археологічного з'їзду здійснює археологічну експедицію по Середньому Подонцов'ю, у якій взяв участь і отець Василь. Протягом чотирьох місяців Городцовим було досліджено 5 неолітичних стоянок, 3 смуги земляних валів, а також три городища й ґрунтовий могильник VIII–X ст. біля хутора Зливки. Тут він розкопав 35 поховань²¹ за обрядом трупопокладення з інвентарем, подібним до інвентарю Верхньосалтівського могильника (поховальний обряд цього могильника дотепер вважається еталоном для могильників салтівської культури (її болгарський варіант)²².

У ході підготовки до XII Археологічного з'їзду Спесивцев взяв активну участь у діяльності Харківського Попереднього комітету із влаштування з'їзду. За його дорученням отцем Василем були проведені знову спеціальні археологічні обстеження біля Райгородка. В 1902 р. священник Спесивцев виступив на засіданні Попереднього комітету із двома повідомленнями – «Про залізні предмети з Райгородка, Ізюмського повіту» й «Про стародавності с. Райгородка, Ізюмського повіту». Доповідач повідомив товариству про знахідки, зроблені ним поблизу Райгородка, а своє повідомлення ілюстрував кресленнями місцевості, знімками зі знахідок й, нарешті, самими знахідками. У першому повідомленні Спесивцев представляє залізні предмети «з домашнього (землеробського) і військового побуту», виявлені при рубанні лісу над озером Маяцьким, на північ від Райгородка, а саме: плужки, коси, сокири, свердла, прясельця, дзвіночки, елементи кільчастого панциря, стремена, вудила, списи, ножі, відмінні від аналогічного інвентарю місцевих хліборобів, що переселилися в район Райгородка з Полтавщини в період правління Олексія Михайловича. Спираючись на свідчення Герберштейна про те, що азовські татари в середньому пліні Дінця мали постійні житла й обробляли землю, отець Василь припустив, що усі вище перераховані знаряддя належать золотоординським й азовським татарам²³. Автор також згадує про знахідки двох тесляних стругів – прямого й увігнутого. Останній, на його думку, використовувався для виделки довбаних човників, трун-човників і колод, які були виявлені розкопками В. О. Городцова.

У другому повідомленні – «Про стародавності с. Райгородка, Ізюмського повіту» – В. Спесивцев у черговий раз звертається до знахідок на місці

«татарського містечка». Він передав Комітету на додаток до першої колекції 22 золотоординські монети й одну срібну (зі слов'янськими буквами й зображенням вершника). Спираючись на аналіз знайдених монет, які чекалилися різними ханами, отець Василь припустив, що татарське містечко існувало в 1356–1384 рр., у будь-якому разі – не пережило навали в 1391 р. Тимура., що розгромив хана Тохтамиша (а саме його монети були останніми). Аналізуючи залишки зруйнованих будівель (цегли тонкі, квадратні, довгасті – для стін і підлоги, звужені усередині й покриті зовні бірюзовою емаллю – для кладки зводів), склад вапна, особливості техніки кам'яного будівництва (аналогі – у Володимирі, Ярославлі, Ростові), автор припускає, що райгородські кам'яні будівлі могли бути «татарськими мавзолеями (пам'ятниками) узбекам, але були побудовані руськими бранцями»²⁴. За іншою версією, запропонованою отцем Василем, ці знахідки відносяться до культури дотатарського періоду, часу удільних князівств, коли були в обігу й арабські, і руські монети, що знайдені тут. Можливо, деякі прикордонні зі степом містечка склалися зі змішаного населення – тюркського: хазарського, половецького, і слов'янського, руського (про що свідчать знайдені срібні й мідні шийні хрестики).

На засіданні Археологічного з'їзду, що відкрився в серпні 1902 р., була заслухана доповідь В. Ф. Спесивцева «Про результати археологічних досліджень у Райгородку» (була опублікована у першому томі «Праць Дванадцятого Археологічного з'їзду в Харкові 1902 р. (М., 1905), с. 153–156, за назвою «Знахідки в Райгородку», з додатком карти дослідженої ним місцевості). Від імені секції, за пропозицією професора Д. І. Багалія, отцю Василю була виражена подяка за його старанну діяльність у роботах Попереднього Комітету²⁵.

Василь Феоктистович Спесивцев також діяльно готувався до XIII Археологічного з'їзду, але смерть перервала його роботу. 1 січня 1905 р. у віці 43 років він помер «від розриву серця», як було зазначено в метричній книзі²⁶.

Таким чином, священик В. Ф. Спесивцев був одним із зачинателів археологічного вивчення донецького краю. Саме його ентузіазм й активна діяльність привернули увагу наукової громадськості до досліджень регіону і дозволили професору Харківського університету Н. А. Федоровському в 1902 р. заявити: «Резюмуючи усе сказане про археологічні знахідки біля с. Райгородка, потрібно прийти до висновку, що місцевість ця варта уваги й вивчення, як така, що представляє багато цікавого в археологічному відношенні, й я маю честь запропонувати зборам – організувати більш докладне й наукове дослідження цієї місцевості...»²⁷. Дослідження тривають і донині.

- 1 Панасенко А., св. Неизвестные вехи биографии отца Василия Спесивцева – пастыря и археолога. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ortodox.donbass.com/text/panasenko_spesivcev.htm; Панасенко А. В., о. Александр. Священник Василий Спесивцев и его вклад в археологическую науку // Святогірський альманах 2007: Збірник наукових праць / Ред. упор. В. М. Дєдов. – Донецьк, 2007. – С. 62–68; Косиков В. А., Косикова Е. В. Священнослужитель-краевед Василий Феоктистович Спесивцев // Донецкий археологический сборник. – Вып. 7. – Донецьк, 1997. – С. 5–13; Косикова Е. В. Василий Феоктистович Спесивцев: священнослужитель-краевед // Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини відродження духовності народу: Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. 23-25 травня 1996 р. – Житомир, 1996. – С. 180.
- 2 Редин Е. Памяти отца Василия Спесивцева / Е. Редин // Труды Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе / Под ред. Е. К. Редина. – Х., 1905. – С. 605–611. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com/books?id=YaQWAAAAYAAJ>.
- 3 Панасенко А. В., о. Александр. Священник Василий Спесивцев и его вклад в археологическую науку // Святогірський альманах 2007: Збірник наукових праць / Ред. упор. В. М. Дєдов. – Донецьк, 2007. – С. 63.
- 4 Справочная книжка для Харьковской епархии за 1904 год / Самойлович И. – Харьков Типо-литография И. М. Варшавчика. – С. 281.
- 5 Панасенко А. В., о. Александр. Священник Василий Спесивцев и его вклад в археологическую науку // Святогірський альманах 2007... – С. 64.
- 6 Справочная книжка для Харьковской епархии за 1904 год... – С. 281.
- 7 Редин Е. Памяти отца Василия Спесивцева / Е. Редин // Труды Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе / Под ред. Е. К. Редина. – Х., 1905. – С. 605–611. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com/books?id=YaQWAAAAYAAJ>.
- 8 Там само.
- 9 Там само.
- 10 Там само.
- 11 Там само.
- 12 Спесивцев В., о. Случайные археологические находки // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Т. 6. – Харьков, 1894. – С. 1–10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com/books?id=wG4WAAAAYAAJ>.
- 13 Отчет Императорской археологической комиссии за 1898 год. – СПб, 1901. – С. 85–87 [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.library.chersonesos.org/showtome.php?tome_code=271§ion_code=3.
- 14 Спесивцев В., о. Случайные археологические находки...
- 15 Спесивцев В. О железных предметах из с. Райгородки, Изюмского уезда: сообщение [к протоколу восемнадцатого заседания предварительного комитета по устройству XII археологического съезда в Харькове] / В. Спесивцев // Записки Императорского Харьковского университета. – 1903. – Кн. 1. – С. 15 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/7017>; Спесивцев В. Ф. О древностях с. Райгородка, Изюмского уезда: сообщение / В. Ф. Спесивцев // Записки

- Императорского Харьковского университета. – 1903. – Кн. 2. – С. 80 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/7399>.
- 16 Кравченко Э. Городища среднего течения Северского Донца // Хазарский альманах. – Киев – Харьков, 2004. – Т. 3. – С. 242–276.
 - 17 Спесивцев В., о. Случайные археологические находки... – С. 3.
 - 18 Там само.
 - 19 Панасенко А. В., о. Александр. Священник Василий Спесивцев и его вклад в археологическую науку // Святогірський альманах 2007... – С. 66.
 - 20 Отчет Императорской археологической комиссии за 1898 год. – СПб, 1901. – С. 85 [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.library.chersonesos.org/showtome.php?tome_code=271§ion_code=3.
 - 21 Скирда В. В. XII Археологічний з'їзд й археологічні дослідження на Харківщині // XII Археологічний з'їзд: (До 100-річчя проведення): Бібліогр. покажч. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; Укладач О. М. Дмитрієва. – Харків, 2002.
 - 22 Татаринов С. И., Федяев С. В., Федотов С. А. Археологія Бахмутського краю. – Артемовськ, 2003. – С. 46.
 - 23 Спесивцев В. О железных предметах из с. Райгородки, Изюмского уезда...
 - 24 Спесивцев В. Ф. О древностях с. Райгородка, Изюмского уезда... – С. 79–80.
 - 25 Редин Е. Памяти отца Василия Спесивцева...
 - 26 Метрическая книга для записи родившихся, бракосочетавшихся, умерших за 1905 год. Архангело-Михайловская церковь с. Рай-Городок Изюмского уезда. – ДАДО. – Ф. 196. – Оп.1. – Спр.7-Л.91.
 - 27 Федоровский Н. А. Древности окрестности с. Райгородка Изюмского уезда // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда: В 2 т. / Под ред. Е. К. Редина. – Харьков, 1902. – Паровая типо-литогр. М. Зильберберг и с-вья. – Т. 1. – С. 77.

Summary

**Nataliya Belikova,
Oleksandr Belikov**

Amateur archeologist father Vasily Spesivcev

The article is devoted to the characteristic of scientific activity of the archaeologist, priest, prior of the Church of the Archangel Michael in village Raygorodok of Izyumsk County of Kharkiv province Vasily Spesivtsev.

Keywords: the priest, archaeology, archaeological Congress, Izyumsk County